

.....
підприємництва в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Випуск VI. – К., 2003. – с. 49 – 55.; 9. История предпринимательства в России / РАН, Институт российской истории. – М., 2000. – Кн. 2: Вторая половина XIX – начало XX века / В.И. Бовыкин, М.Л. Гавлин, Л.М. Епифанова и др.; 10. Центральний державний історичний архів України (далі - ЦДІА України). – Ф. 350. – Оп. 1. – Спр. 5.; 11. Шелохаев В.В. Кадеты – главная партия либеральной буржуазии в борьбе с революцией 1905-1907 гг. – М.: Наука, 1983. – 328 с.; 12. Білоус А.О. Діяльність конституційно-демократичної партії в Україні під час Першої російської революції (1905-1907 рр.)// Див. ... канд. іст. наук. - К., 1993. – 217 с.; 13. ЦДІА України. – Ф. 1152. – Оп. 1. – Спр. 210.; 14. Сеф С.Е. Буржуазия в 1905 году: По неизданным архивным материалам. – М.,- Л., 1926. – 128 с.; 15. Шелохаев В.В. Партия октябристов в период Первой российской революции. – М.: Наука, 1987. – 160 с.; 16. Берлин П.А. Русская буржуазия в старое и новое время. – М.,- Л.: Книга, 1925. – 345 с.; 17. Тютюкин С.В. Первая революция в России: взгляд через столетие // Отечественная история. – 2004. - № 6. – С. 126 – 141; 18. Грушевський М.С. Перша річниця російської конституції // Грушевський М.С. 3 біжучої хвилі. Статті й замітки на теми дня. 1905-1906 рр. – К., 1907. – С. 112 – 116.

І.Б. Дацків

ДИПЛОМАТИЧНІ ЗАХОДИ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО ЩОДО МІЖНАРОДНОГО ВИЗНАННЯ І НЕДОТОРКАНОСТІ КОРДОНІВ УКРАЇНИ

Аналіз зовнішньої політики гетьманату П. Скоропадського про міжнародне визнання і недоторканість кордонів знайшли відображення як в спеціальних дослідженнях вітчизняних емігрантських українських істориків, так і загальних роботах з історії України, української революції 1917- 1923 рр., громадянської війни в Росії, міжнародних відносин періоду Першої світової війни. Його започаткували у своїх працях діячі українського національно-визвольного руху 1917-1923 рр. В.Винниченко [1], Д. Дорошенко [2], О. Доценко [3], О. Шульгин [4] та ін. Ними представлено широкий фактичний матеріал, що відображає події того часу й надає можливість аналізувати розвиток зовнішньополітичної діяльності Української держави; цитовано важливі державно-політичні документи, які з часом були втрачені; збережено дух тієї епохи.

Наукові праці професійних істориків представлені як безпосередніми учасниками революційних подій (Д. Дорошенко, О. Шульгин), так і дослідниками більш пізнього періоду. Для них характерна більша науковість та виваженість оцінок, а для праць більш пізнього періоду – переважно обстоювання правильності того шляху, по якому йшов гетьман на шляху будівництва Української держави, доведення вимушеності багатьох його непопулярних дій складним становищем «між двох вогнів,» в якому він опинився.

Ідейні суперечки між представниками двох протилежних таборів мали вплив на появу чисельних праць емігрантської літератури 1920-1980 рр. швидше публіцистичного, ніж наукового характеру, в яких недостатність джерельної бази піднімалися особистими спостереженнями, емоційним викладанням власних поглядів і відвертою апологетикою тієї форми влади, що імпонувала тому чи іншому автору [5]. Привертає увагу той факт, що оцінки Української держави та політики гетьмана представниками уенерівської історіографії в основному збігаються з оцінками радянської історіографії.

Низка досліджень, здійснених представниками української діаспори, стала основою подальшого вивчення Української гетьманської політики. Передусім йдеться про праці Д. Дорошенка [6], у яких знаходимо найповнішу інформацію про ставлення держав до України в часи Гетьманату, оскільки, будучи міністром закордонних справ Української держави (з травня до 14 листопада 1918 р.), Д. Дорошенко був безпосередньо причетний до формування її зовнішньої політики.

Звертає на себе увагу документальний характер висвітлення Д. Дорошенком міжнародних змагань України, в тому числі за рахунок включення до праць текстів дипломатичних документів, що, за оцінкою І. Борщака, робить його праці «першорядним джерелом» [7, с. 376].

В. Солдатенко називає «Історію України» Д. Дорошенка працею з «дуже високим фаховим рівнем, глибиною аналізу, ґрунтовністю міркувань» [8, с. 20].

Серед праць дослідників діаспори великий науковий інтерес мають роботи М. Мельника [9] та І. Нагаєвського [10], що містять значний фактичний і документальний матеріал.

Праці сучасних українських істориків, створені в умовах віддаленості від тогочасних подій та ідеологічних баталій, відрізняються меншою упередженістю та більшою виваженістю оцінок. Зовнішньополітична діяльність гетьманського уряду аналізується в наукових працях, присвячених вивченню Української держави в процесі державотворення 1917-1923 рр. [11;12]. Становленню зовнішньополітичної служби України періоду революції присвячено дисертацію Д. Веденєва [13], в

якій також предметно аналізується дипломатія Української держави. Першим комплексним дослідженням зовнішньої політики уряду П. Скоропадського стала дисертація Т. Заруди [14], в якій зроблено спробу з'ясувати витоки, шляхи і способи формування зовнішньополітичного курсу Української Держави, правові аспекти й особливості відносин України з іншими державами.

29 квітня 1918 р. на Всеукраїнському конгресі хліборобів-власників гетьманом України було обрано П. Скоропадського. У той же день оприлюднено підписану ним «Грамоту до всього українського народу,» в якій проголошувалося утворення Української Держави, відновлення приватної власності, свободи торгівлі, приватного підприємництва й ініціативи, а також «Закон про тимчасовий державний устрій України» [15].

Після перевороту П. Скоропадський, керуючись вимогами міжнародного права, прийняв на себе всі зобов'язання УНР і, передусім, умови Брестського договору. Про це, зокрема, свідчить зміст наказу фельдмаршала Ейхгорна 22 травня 1918 р. військовими частинами, у якому зазначалось: «... Гетьман вважав за свій святий обов'язок перейняти на себе всі умови Брестського договору» [5, с. 80]. В основному державному документі гетьманської влади (оголошеному 29 квітня 1918 р.) – «Закон про тимчасовий державний устрій України» було окреслено й питання закордонних репрезентацій Української Держави. Стаття 4 закону проголошувала, що «гетьман є найвищий керівничий всіх зносин Української Держави із закордонними державами» [6, с. 36].

У спадщину від УНР Українська Держава дістала чотири посольства 1-го рангу – в Німеччині, Австро-Угорщині, Туреччині, Болгарії, діяльність яких була підтверджена постановою гетьманської Ради Міністрів 21 червня 1918 р. [6, с. 104]. Дипломатичні стосунки з країнами Четверного союзу були головним напрямком дипломатичної діяльності гетьманського уряду.

За доби Української Держави дипломатичні стосунки України з Німеччиною та Австро-Угорщиною мали ключове значення для української зовнішньої політики. Як зазначав Д. Дорошенко, посада українського дипломатичного представника у Берліні за часів Української Держави була чи не найголовнішою. Призначення послом Української Держави у Берліні барона Ф. Штейнгеля – відомого в українських політичних колах громадського діяча, сприяло піднесенню авторитету України в Німеччині.

Обійнявши посаду в Берліні, Ф. Штейнгель особисто сформував склад посольства, намагаючись залучити до роботи фахівців, які «знали й вміли провадити дипломатичну службу.» Проте міністр закордонних справ Д. Дорошенко наполягав, щоб співробітники посольства «репрезентували не тільки українську державність, але й українську національність, щоб вони були не тільки добрими й совісними урядовцями-фахівцями, але й патріотами» [2, с. 270-271].

Д. Дорошенко підкреслював, що свої службові обов'язки Ф. Штейнгель «виконував з властивою йому сумлінністю й совістю» і зрештою «підніс престиж українського посольства в Німеччині, поставивши його на відповідну висоту» [2, с. 269]. Певні дружні взаємини він мав з іспанськими та голландськими колегами у Берліні, які значною мірою сприяли налагодженню дипломатичних стосунків Української Держави з нейтральними країнами й відкривали перспективи для встановлення контактів з альянсами [2, с. 270].

Зрештою, діяльність українського посольства у Берліні засвідчує намагання формувати незалежну зовнішню політику України, незважаючи на її тісний зв'язок з країнами Четверного союзу. Д. Дорошенко писав, що головним завданням української політики, у напрямку якому він намагався працювати, було «визволення з-під опіки наших союзників, німців та австро-угорців.» Водночас ставилося за мету, використовуючи «поміч Німеччини (як найсильнішої держави, що підписали Брестський договір), доки це нам буде потрібно, старатись якомога швидше стати на власні ноги й тоді вийти з-під опіки Німеччини..., і визволитися від присутності на українській території австро-угорських військ.» Україна поклала свої надії на Німеччину, яка могла б протидіяти загрозам з боку радянської Росії і бажала використати її для швидкого замирення й закріплення українських кордонів [6, с. 92; 2, с. 269].

Негативно ставилось німецьке командування до проблеми Чорноморського флоту, не бажаючи передати його Україні. Лише в жовтні 1918 р. це було вирішено на користь Української Держави – весь Чорноморський флот і берегові укріплення перейшли у її розпорядження.

Розв'язанню цих проблем значною мірою сприяла українська дипломатія. Після призначення барона Ф. Штейнгеля українським дипломатичним представником у Берліні із вступом його в офіційні стосунки з німецьким урядом ситуація значно покращилася. Ратифікація 28 липня 1918 р. Німеччиною Брестського договору зміцнила українсько-німецькі зв'язки, подальшому розвитку яких сприяли поїздки до Берліна, голови Ради міністрів Української Державності Ф. Лизогуба і

гетьмана П. Скоропадського. Візит Ф. Лизогуба відбувся на початку серпня 1918 р. Найголовніші питання, які обговорювалися, - ратифікація Австро-Угорщиною Брестського миру, прилучення до України Холмщини, Криму, Дону, Бессарабії.

На відміну від досить активних українсько-німецьких дипломатичних зв'язків, українсько-австро-угорські стосунки не одержали такого розвитку. Вони постійно гальмувались австро-угорською стороною.

Виснажена війною, перед загрозою тотального голоду в країні, імперія Габсбургів під тиском своїх союзників змушена була визнати Україну незалежною державою і взяти на себе зобов'язання розділити Галичину на Східну і Західну (українську і польську) та приєднавши до першої Буковину, утвердити окремих коронний край. У відповідь Австро-Угорщина бажала одержувати продовольство для населення та сировину для своєї імперії.

Як і посольство в Німеччині, українське посольство в Австрії мало першорозрядний статус. Призначення послом у Відні В. Липинського – відомого політичного і громадського діяча, історика та публіциста, було свідченням великого значення, яке надавала Українська Держава політичним стосункам з Австро-Угорщиною. Це був ключовий дипломатичний напрямок з огляду на те, що саме Австро-Угорщина мала у своєму складі українські й польські землі, що вимагало тут від України особливо сильної й активної дипломатії [15, с. 108-109].

В. Липинський послідовно і принципово виступав у вирішенні ключових питань зовнішньої політики Української Держави. Одним з таких складних питань була проблема Холмщини. Хоча за Брестським договором її територія разом з частиною Підляшшя відійшла до України, Австро-Угорщина, військами якої були окуповані ці землі, відкрито дозволяла полякам їх колонізувати і нищити українське національне життя. Напередодні анулювання Австро-Угорщиною таємної угоди про створення українського коронного краю В. Липинський вважав, що в разі необхідності поступок Відню краще «поступитись де в міч в справі Холмщини, чим відступити від поділу Галичини» [16, с. 85].

Питання вирішували на найвищому державному рівні гетьман П. Скоропадським, Ф. Лизогуб, Д. Дорошенко під час їхніх поїздок до Берліна. В. Липинський провів у справі Холмщини серію зустрічей з міністром закордонних справ Австро-Угорщини графом Бураном, а також графом Й. Форгачем, який прибув до Відня, наслідком чого було позитивне вирішення проблеми на дипломатичному рівні. Однак дальший розвиток подій – розпад Австро-Угорської імперії, революція в Німеччині, а згодом і антигетьманське повстання в Україні – дав можливість Польщі окупувати Холмщину і Підляшшя.

Уповноважений гетьманом П. Скоропадським провести ратифікацію Брестського договору з країнами Четверного союзу, В. Липинський доклав чимало зусиль для виконання цього завдання. Він здійснив обмін ратифікаційними грамотами з Болгарією, Німеччиною і Туреччиною. Лише Австро-Угорщина зволікала з ратифікацією договору, чинячи усілякі перешкоди послідовному проведенню в життя цього процесу.

Українське посольство в Болгарії, як і інші дипломатичні представництва Української Держави у країнах Четверного союзу, мала 1-й ранг, а його голова – статус міністра – резидента, якого в країні призначення акредитувала перша особа. Аналізуючи взаємини України з Болгарією, треба відзначити, що від самого початку вони склалися дуже добре. Приязне ставлення до України та гетьмана П. Скоропадського демонстрував болгарський цар Фердинанд, який, за словами міністра закордонних справ Д. Дорошенка, «дуже тішився, що, замість заборчої, імперіалістичної Росії, сусідом Болгарії по північному березі Чорного моря є Україна» [6, с. 98]. Важливим аспектом українсько-болгарських відносин у цей період було поглиблення торговельно-економічних зв'язків, які б істотно збільшили заплановані Брестським мирним договором обсяги поставок українських товарів у Болгарію.

22 серпня 1918 р. у Відні відбувся обмін ратифікаційними грамотами Українською Державою та Туреччиною. Українську сторону репрезентував В. Липинський, турецьку за підписом Магомета – V турецький посол у Відні, Гусейн-Гільмі-Паша [6, с. 95].

Головою українського посольства в Туреччині ще в червні 1918 р. було призначено відомого українського громадсько-політичного діяча Олександра Кістяківського, на його ім'я МЗС Української Держави підготувало навіть вірчу грамоту [17, арк. 97]. Проте причини особистого характеру завадили йому обійняти посаду. Замість нього призначення одержав колишній київський губернський комісар Тимчасового уряду Михайло Суковкін, який мав заступити голову українського посольства М.Г. Левицького, призначеного Українською Центральною радою [6, с. 106].

Гетьманський уряд у зовнішній політиці продовжував курс Української Центральної ради на розширення міжнародних зв'язків з країнами Європейської спільноти та встановлення з ними дипломатичних відносин. Проте однією з найважливіших справ закордонної політики Української Держави було підписання мирної угоди з радянською Росією.

Як відомо, стаття VI мирної угоди між Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Туреччиною з РСФРР від 3 березня 1918 р. зобов'язували останню негайно укласти мир з УНР та вивести з її території війська [6, с. 113].

18 травня 1918 р. на першому засіданні Ради Міністрів головою делегації на мирну конференцію з радянською Росією було затверджено С. Шелухіна [18, арк. 23]. Російську делегацію на переговорах згідно з постановою Рад наркому від 17 травня 1918 р. було доручено очолювати Й. Сталіну, Х. Раковському та Д. Мануїльському. Й. Сталін до Києва не приїхав, і місце голови зайняв Х. Чаковський [19, арк. 1].

22 травня на засіданні Ради Міністрів були прийняті головні завдання, які мала вирішити українська делегація в ході переговорів з представниками РСФРР. Насамперед вона мала заключити перемир'я, причому радянське військо повинно бути дислоковане за межі України, а також вирішити питання українсько-російського кордону. Протягом всього періоду ведення переговорного процесу з 23 травня по 7 жовтня 1918 р. українська делегація на чолі з С. Шелухіним діяла згідно з розпорядженням Ради Міністрів Української Держави від 22 травня [15, с. 122].

На переговорах між Україною і радянською Росією, що розпочалися 23 травня 1918 р., постійно був присутнім неофіційний представник Німеччини, два чи три засідання відвідав і представник Австро-Угорщини [20, арк. 1].

Найбільш складним і заплутаним було питання про українсько-російські кордони. Щоб науково обґрунтувати історичний кордон між Українською Державою і РСФРР, була утворена експертна етнографічна комісія. Українські експерти – професори Д. Багалій, Л. Падалка, Г. Павлуцький і С. Шелухін представили наукові джерела (російські, українські, німецькі, австрійські тощо), які доводили етнічне обґрунтування визначення українських територій [21, арк. 37-42].

Треба наголосити, що, поряд із неприйняттям російською стороною української позиції щодо кордонів, великі суперечки викликали також питання розподілу майна та боргів колишньої Російської імперії.

Отже, незважаючи на високий фаховий рівень української дипломатії, яка достойно боронила самостійність України під час переговорів, вони все ж таки закінчилися безрезультатно. Цьому значною мірою перешкождала складна міжнародна ситуація, деструктивна позиція делегації РСФРР, втручання у внутрішні справи німецьких та австрійських представників, натиск більшовицького уряду, який почав вести переговори з представниками Українського національного союзу про підготовку останніми антигетьманського повстання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Винниченко В. Відродження нації: В 3 ч. – Київ-Відень, 1920.; 2. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле, 1914-1920. – Мюнхен, 1969. – 467 с.; 3. Доценко О. Літопис української революції: Матеріали і документи до історії української революції, 1917-1923 рр. – Т. II, кн.5. – Львів, 1924. – 398 с.; 4. Шульгин О. Політика: Державне будівництво України і міжнародні справи. – К., 1918. – 110 с.; Shoulgine O. L'Ukraine la Russie et la Puissance de L'Entente. – Berne, 1918.; Shoulgine O. L'Ukraine et la Cauchemar Rouge. – Paris, 1927.; 5. Томасівський С. Під колесами історії. – Нью-Йорк, 1962. – 110 с.; Герус О. Україна в огні американського уряду 1917-1927 рр. // Український історик (Нью-Йорк – Париж – Мюнхен). – 1974. – Ч. 1-3. – С. 207-208.; Гец М. Українська держава 1918 р. як предмет міжнародного права // За велич нації. – Нью-Йорк, 1955. – С.80-82.; 6. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. – К.: Темпора, 2002. – Т. 2.: Українська Гетьманська Держава 1918 року. – 351 с.; Його ж: Дещо про закордонну політику Української Держави в 1918 р. // Хліборобська Україна. – 36. II-IV. – С. 49-65.; 7. Борщак І. Дмитро Дорошенко // Україна. – 1951. - № 5. – С. 376.; 8. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис. – К.: Либідь, 1999. – 976 с.; 9. Мельник М. Українська держава 1917-1920 рр. у світлі міжнародного права // Визвольний шлях (Лондон). – 1971. – Кн. 5-10.; 10. Нагасвський І. Історія української держави двадцятого століття. – К.: Український письменник, 1993. – 414 с.; 11. Білодід О., Панченко В. Павло Скоропадський і Україна. – К.: Бібліотека українця, 1997. – 88 с.; 12. Кульчицький В. Українська держава часів Гетьманщини // Український історичний журнал. – 1992. - № 7-8. – С. 60-79.; 13. Веденев Д. В. Становлення зовнішньополітичної служби України (1917-1920 рр.) // Автореф. дис. ...канд. іст. наук. – К., 1994. – 17 с.; 14. Заруда Т. Зовнішньополітична діяльність уряду Української Держави 1918 рік // Дис. ...канд. іст. наук. – К., 1995. – 177 с.; 15. Соловійова В. В. Формування та діяльність дипломатичних представництв українських національних урядів 1917-1921 рр. // Дис. ...д-ра іст. наук. – К., 2006. – 469 с.; 16. Липинський В'ячеслав: З епістолярної спадщини (Листи до Д. Дорошенка, І. Кривецького, р. Метика, О. Назарука, с. Шелухіна). – К., 1996. – 190 с.; 17. Центральний державний архів вищих органів влади і

управління України (далі- ЦДАВО України). – Ф.3696. – Оп. 2. – Спр. 9-б.; 18. ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр. 31.; 19. Державний архів Російської Федерації (далі-ДАРФ). – Ф. 130. – Оп. 2. – Спр.525.; 20. Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі-ІР НАНУ). – Ф. XI.- № 2499.; 21. ЦДАВО України. – Ф.3695. – Оп. 1. – Спр. 100.

І.Ю. Козинець

ЗАХОДИ ГЕТЬМАНСЬКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ П. СКОРОПАДСЬКОГО ЩОДО ВІДРОДЖЕННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ ВОЛИНИ

Акцентуючи увагу на важливості вказаної проблеми, слід зазначити, що в зарубіжній та вітчизняній історіографії є низка робіт, присвячених питанням промислового розвитку України доби Гетьманату. Однак, у ній майже відсутні праці, які б висвітлювали діяльність гетьманської адміністрації Волині в напрямку відбудови промисловості Волинського регіону. Окремі аспекти даної проблеми висвітлені у праці зарубіжного історика В.Трембіцького, де він позитивно оцінює фінансову політику гетьманського уряду та показує фінансовий стан Волинської губернії протягом квітня-грудня 1918 року. У своїй праці автор надає великого значення відновленню роботи транспорту та створенню нових залізничних ліній у регіоні, що сприяло налагодженню торгових зв'язків із Польщею та Німеччиною [1].

За роки незалежності України даній проблемі присвячено низку дисертаційних досліджень. У деяких із них наведені окремі відомості, що стосуються вирішення питання промислового розвитку українських регіонів, здійснення економічної політики місцевою адміністрацією [2]. Однак досі в українській історіографії немає праць, які б комплексно досліджували заходи гетьманської адміністрації щодо відродження промисловості Волині. Тому метою даної статті є показати позитивні зміни у промисловій галузі Волині, які відбулись в період діяльності адміністрації гетьмана П.Скоропадського.

Важливим етапом у реалізації економічних задумів гетьмана П.Скоропадського стало відродження торгівлі і промисловості, яка за роки війни значно знизила свої темпи виробництва, а в окремих галузях і взагалі припинила свій розвиток.

Останнім і рішучим ударом по промисловості стала революція. «Закінчилося руйнування промислового апарату країни, який знаходиться зараз в уламках: збереглися тільки місцями окремі частини цього механізму, але в цілому вигляді, придатного до продуктивної праці, його вже немає», - так оцінював часи початку гетьманування П.Скоропадського голова Ради Протофісу князь О.Голіцин [3]. Відповідно до цих умов і базувалась державна політика, спрямована на нормалізацію діяльності народного господарства, стабілізацію економічного і соціального життя України.

Промисловість Волині, як і всієї України, переживала тяжку кризу. За декілька днів до утвердження гетьманської адміністрації у Житомирі відбулася нарада, присвячена причинам скорочення промислового виробництва, на якій були присутні представники торгових і промислових підприємств. Вони повідомляли, що традиційні галузі промисловості, такі як лісопереробна, шкіряна, тютюнова, борошномельна, цукрова, значно скоротили, а в деяких випадках і взагалі припинили своє виробництво [4].

Голова Спілки лісопромисловців і торговців Волинської губернії М.М.Вайсбурд повідомляв, що на Волині існувало 300 лісопромислових заводів, із яких 100 обслуговувалося паровими лісопильнями, а інші 200 – ручною працею. До настання анархії на цих підприємствах працювало більше 30 тис. працівників. Однак на початок квітня 1918 р. тільки 10% із вказаних підприємств продовжували свою роботу, а 90% частково закрились, частково збанкрутіли [5].

Причиною такого становища галузі, як повідомляв М.М.Вайсбурд, стала анархія, яка до квітня 1918 р. досягнула свого апогею. Самовільне захоплення земель і лісів призвело до повного їх знищення і спустошення. У деяких місцевостях, за свідченням Волинського лісоохоронного комітету, рубку лісу було визнано спустошливою і заборонено на декілька десятків років (Суцанська лісова дача Овруцького повіту, власником якої був Н.А.Денек). Також некомпетентні дії Волинського губернського земства, спрямовані на відміну всіх лісорубних договорів, ускладнили і без того тяжке становище лісопромисловців [6].